БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеи

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1958 АВГУСТ 20 СРЕДА № 165 (4135)

Өртээ 20 коп.

БӨГҮНГҮ СОЛУНДА:

ВЦСПС-ТИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА: Эртем техника ниитилелдериниң удуртур органнарының соңгулдалары болгаш отчеттары (1 арын).

Чурттуң ховуларында (1 арын).

Партияның көдээ кадрларының практиктиг семинарлары (1 арын).

Шахтерлар дугайында сагыш салыышкын (1 арын).

Мал чемнерин белеткээриниң болгаш дүжүт ажаап алырының темпизин улам-на дүргедедир (1 арын).

Тываның девискээр аайы-биле чөвүлел хуралы (2—3 арыннар).

Клубтарны — культураның ёзулуг одаа болдурар (3 арын).

В. Чимдан. — Райүлетпүр комбинадының ажылында четпестерни чайладыр (3 арын).

М. Башарин. — Уругвай чуртунда (4 арын).

Албанияның Күш-ажыл партиязының ТК-зынга СЭКП ТК-ның белээ (4 арын).

Уругвайның Коммунистиг партиязының XVII съездизи (4 арын).

Германияның Коммунистиг партиязы чурттап, демисежин турар (4 арын).

Поль Робсон Москвада (4 арын).

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА—ЧЫЛЫГ КАЖААЛАР

Кыштың берге үезинде малдың баш санын менди камгалаар, оон продуктулуун кудулатпас болгаш харын бедидер дээш малга быжыг чем суурну тургузары-биле чергелештир бир эң чугула айтырыг болза, малга чылыг болгаш таарымчалыг кажааларны белеткээри болур.

Эрткен кыштаглаашкынга бистиң чамдык колхозтарывыстың болгаш совхозтарывыстың хөй малды ышкынганы четчир санныг, эки шынарлыг кажаалар-биле малды хандырбазындан база хамаарылгалыг болганы чугаажок. Ындыг турбуже, бо үеде областың колхозтарында мал кажааларының белеткели эрткен чылдагызындан ыракта дора чоруп турарын байдал көргүзүп турар. Эрткен чылдың август 1-ле колхозтарга мал кажааларының тудуунуң планы 57,7 хуу күүсеттинген турган болза, бо чылын үүгле 24,2 хуу болган. Ылаңгыя Таңды, Каа-Хем районнар эрткен кыжын хар улгаткан, кажаа чок чаа одарларже малды сайгарып, берге байдалга таваржып турган хирезинде-ле бо чылын чаа кажаалар тударының планын олар үзеринге чедип турарлар. Ол ышкаш чаа кажаалар тудары Барын-Хемчик, Тес-Хем, Бии-Хем болгаш Чаа-Хөл районнарның колхозтарында онза багай чоруп турар.

Планда көрдүнген чаа кажаалар тудуун дээре күүседип турар районнар база бар. Чижээ, Төжу районнуң колхозтары чаа кажаалар тудуун 94,0 хуу, Өвүрнүң—90,1 хуу, Сүт-Хөлдүң—76,0 хуу күүседип турар.

Районнарның колхозтарында бар турар кажааларның септелгези, шөлүн алгыды тудары барык чоруттунмайн турар. Чазын кыштаглардан чазагларже кирерде чамдык малчыннар кажааларының үүгле көрженин коптарып аштаан, а чамдыктары ону безин кылбаан хевээр. Ынчангаш күзүн кыштагларже үнерде удур септеттинип, чедимче чок байдалга таваржыры чанчыл болган. Чаа-Хөл районнуң «Бурунгаар», «Тиилелге» колхозтарының кыштагларының чайгы септелгези чоруттунмаан болгаш ам планда көрдүнген чамдык тудугларны безин үзеринге чедип турар. Чижээ, «Бурунгаар» колхозта бирээзингеле 50 баш кирер инек, быжаа кажаалары туттунмаан болгаш эрткен чылын-на шала кылган инек кажаазы доозулбаан. «Тиилелге» колхозта планда көрдүнген ийи хой кажаазы, бир быжаа кажаазы туттунмаан.

Кыштаглаашкынның белеткелин чайгы таарымчалыг үеде доозуп албайн, күзүн барып мөгүдээр, чамдыкта кыштың соогунда удур кылыр ындыг бак чаңчыл болза, малды кыштан хүр ажырарынга, оон продуктулуун бедидеринге окта таарымчалыг эвес.

Ам малды кышкы одарже шилчидеринге чедир эвээш үе арткан. Чаа кажааларны тудуп доозар, эрги кажааларны септээр, иштин арыглап дезинфекцилээр, фермаларны механизастаар дээн ышкаш хөй ажылдарны кыштаглаашкынга чедир доозуп алырын хандырар боттуг хемчеглерни ажыл-агый бүрүзүнге колхозтарның, совхозтарның болгаш районнарның көдээ ажыл-агый талазы-биле инспекцияларының удуртукчулары, оларның мал ажылының тускай эртемниглери ап чорутса чогуур. Мал ажылының тудугларынга тудуг бригадаларының тускай үскен звеноларындан аңгыда, кыштаглар белеткелинге малчыннарның боттарының күжүн база эвиледдээри чугула.

Мал ажылының тудугларының саадап турарының бир кол чылдагааны тудуг материалдары-биле хандыртынмайн турарында. Колхозтарның черде белеткээн тудуг ыжының үүгле 62 хуузу тудуг шөлдеринде сөөртүп алдынган. Ырак черлерден ыяш белеткээринче хандыкаш, даш, саман, хыыргыш чижектиг хөй күш үнмес, чиик өртектиг тудуг материалдарын мал ажылының тудугларына ажыглаарынче кичээнгей барык салдынмайн турар. Каш чыл мурнунда хыыргыш кажаалар тудар талазы-биле Тес-Хем районнуң колхозтарының сураа үнүп турган болза, ам оларның сураа үнметтээн. Тус черниң тудуг материалдарын бүдүрүп ажыглаарының айтырыын чугулага көрзе чогуур.

Мал кажааларын тудар болгаш дериир, ылаңгыя мал ажылында хөй күш үнер ажылдарны механизастаар талазы-биле МТС-тер колхозтарга боттуг дузаны көргүзер хүлээлгелиг. Ындыг турбуже Тес-Хем, Чаа-Хөл, Бай-Тайга болгаш өске-даа чамдык МТС-тер мал кажааларын тудар болгаш механизастаар ажылдан амга чедир хоорук турарлар. Фермаларның инектерин чайлаларда саап турар болганда амгы үеде кажааларның иштин дериир, механизастаар ажылдарны чорудары таарымчалыг.

Эки шынарлыг, делгем, чылыг, чырык кажаалар-биле хандырттынган болгаш зооветеринарлыг негелдер ёзугаар азырал, ажаалданы ап турар малдың деңгилдези кеззеде эки болгаш продуктулуу бедик болур. Ынчангаш кыштаглаашкынга белеткелди бүгү черлерде күштелдирер болгаш планда көрдүнген мал ажылының тудугларын база септелгени ажыл-агый бүрүзү ноябрь 1-ниң бетинде дооскан турар үжүрлүг.

ЧУРТТУҢ ХОВУЛАРЫНДА

Тараа культураларының тарылгаларының дең кезин кестингеи. Чурттуң ховуларында тараа ажаап алышкыны бо чайын бедик темпилер-биле чоруп турар. Август 15-ке чедир колхозтар болгаш совхозтар 57 миллион чыгам гектар шөлдерниң дүжүдүн ажаап алган. Тараның болгаш бобы культураларының тарылгаларының дең кезин кестинген. Үргүлүү боранцаашкын болуп турарганының ужурунда хөй-хөй районнарга тараа кезилдези орайтан эгелээн-даа болза, ажаап ажыышкынны эрткен чылдаынга бодаарга хөй шөлдерге чоруткан. Колхозтарның үшүү ийи кезин ажаап алышкынны МТС-терден садып алган боттарычыл техниказы-биле чорудып турар. Чурттуң заводтары чаа-чаа бөлүк машиналарны шөлдерниң ажылышчилеринче хүн-бүрү чорудып берип турар. Үүгле чартык чылда безин олар көдээ ажыл-агыйга 130 муң ажыг тракторларны, 57 муң чүк автомобильдерин, 35 муң тараа комбайннарын, 22 муң коштунчак жаткаларны, тарааларны ангылап ажаарынга хереглээр 36 муң подборщиктерни, тараа арыглаар болгаш өске-даа хөй санныг машиналарны берген.

Колхозтарның, совхозтарның болгаш МТС-тернiң чүс-чүс муң механизаторлары техниканы ажаап алышкынга мергежилдиг эки ажыглап турар. Украинага, Соңгу Кавказка, Поволжьениң районнарының хөй кезинге байлак дүжүт алдынган. Чурттуң өске-даа тараалаң черлеринде база эки дүжүттү өстүрген. Ажаап алышкынны нургулайында аңгылаар арга-биле чорудуп турар, ол чорук миллион-миллион пуд тараны чидиригден камгалап алыр арганы чуртка берип турар. Ындыг арга-биле чуртка 40 миллион гектар чыгам тараны ажааган.

Чурттуң чөөн талазында массалыг ажаап алышкын бо хүннерде улам-на калбарып турар. Ол черлерде тараның кол культуразы кызыл-тас районнарның хөй нуруузунда-ла баш тыртып быжып эгелээн. Казахстанда 5 миллион гектар тараны кескен. Барыын Сибирьде баштайгы миллион гектар тараны ажаап алган. Красноярск крайда болгаш Чөөн Сибирьниң өске-даа районнарында тараа кезилдези чоруп турар. Сөөлгү хүннерде Сибирьге болгаш Соңгу Казахстанга агаар-бойдус тараа кезилдезинге кончуг таарымчалыг болган.

Чурттуң мурнуу талазында кукурузаның, чигир свёклазының болгаш тарымал тооруктуң эки дүжүлү быжып турар. Чуртта кукурузаны бо чылын 13 миллион гектар черде өстүрүп турар. Мурнуу чүктүң хөй-хөй районнарында ол сүт-быштак кылдыр быжа берген. Ында тарылганың чамдызын силос кылдыр ажаап ап турар.

Партияның көдээ кадрларының практиктиг семинарлары

НОВО-ПАВЛОВСКАЯ (Ставрополь край). Аполон районнуң Зольская станицазынга Ставропольдун мурнуу зоназының ажыл-агыйларының парторганизацияларының секретарылары, колхозтарның, совхозтарның, бригадаларның болгаш салбырларның агитаторлары чыылган. Кукуруза ажаап алышкынының хүннеринде масса-политиктиг ажылдың сорулгаларын чугаалажып көрген.

Кукурузаның кайгамчык дүжүдүн крайда 1 миллион гектар шөлде өстүрген. Ону өй-шаанда ажаап алыр, 7 миллион тонна силосту алыр эрткен чылдаазындан үш катап хөй силосту салыр, тараның чидириин болдурбас ол харыысалгалыг сорулгаларны шиитпирлээринче крайның партия организациялары ам шөлдериниң бүгү ажыл-ишчилерин мөөнеп турар. Массаларны ажыл-херекти билири-биле удуртур дээш партийжи кадрлар көдээ ажыл-агый техниказын болгаш кукуруза ажаарының чорудулгаларын өөренип турар.

Семинарның киржикчилери тус черниң «Октябрьның 40 чылы» колхозка барып, силос ажаар комбайнарның ажылы-биле танышкан. Артельдиң даргазы эш Тищенко муң гектар кукурузаны—бүгү кукуруза тарылгаларының дең кезинин колхоз силос кылдыр ажаап алыр деп чугаалаан. Гектар бүрүзү 350—400 центнер ногаан чемнерни берип турар. Саваң сарааттарының болгаш ажык черниң аразында оңгарларга кукурузаны силостаарының бүгү үш аргаларын аалчылар улуг сонуургал-биле көрген.

Парторганизациялар секретарыларының семинарында организаксчы болгаш политиктиг ажылдың дүржулгазын солушкан.

Партияның көдээ ажылдакчыларының практиктиг семинарларын өске-даа черлерде база чорудуп турар.

Шахтёрлар дугайында сагыш салыышкын

Шахтёрларның кадыкшылының болгаш оларның күш-ажылының байдалдарын улам ыңай чиигедир дугайында Коммунистиг партия болгаш Совет чазак улуг сагыш салыышкынны илергейлеп турар. Бо чылдың үүгле чеди айларының дургузунда безин дагжыларның күш-ажылының камгалалынга 200 миллион хире рубльди чарыгдаанын хөмүр даш үлетпүрүнүң ажылчынарының профэвилел ТК-зындан СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнаткан. Ол чарыгдаан акша-хөренгилериниң күсели-биле шахтёрларның ажылдаарынга таарымчалыг дыка хөй үүлдерни кылып күүсеткен.

Оон аңгыда шахтёрларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, техниканы хөмүр даш үлетпүрүнге ең дээре ажыглаарынга дыка хөй чаа үүлдерни кылган. Донбасстың, Львов-Волынскиниң хөмүр даш бассейннериниң шахтёрлары өөлчегде сес шактыг ажыл хүнүнден 6 шактыг ажыл хүнүнге шилчээнден бээр ам бүдүн чартык чыл чедип турар. Оларның үлегерин болгаш дуржулгалын ёзугаар чурттуң өске-даа хөмүр даш үлетпүрүнүң районнарының бүдүрүлгелери сес шактыг ажыл хүнүнден алды шактыг ажыл хүнүнче шилчип кирерлер. Шахтёрларның ажыл хүнүнүң шагын кызырар чорук оларның ажыл төлевириниң чурумун чаартыр болгаш оларның материалдыг деннелин улам ыңай бедидеринге дыка идиглиг болур.

Донбасста, Кузбасста, Караганда-да болгаш ССРЭ-ниң өске-даа хөмүр даш бассейннериндe шахтёрларга чурттала бажыңнарын болгаш культура-амыдыралдың өске-даа тудугларын кылып бээри улам калбарып турар. Эрткен чылын шахтёрлар ийи миллион ийи чүс муң дөрбелчин метр шөлдүг чурттала бажыңнарын алганнар. Дагжыларга чурттала бажыңнарын тудуп бээриниң хемчээли бо чылын улам калбарган.

Хөмүр даш үлетпүрүнүң ажылчыннарының санаторий-курорт хандырылгазы улам экижип турар. Бо чылдың эгезинден бээр 150 муң хире шахтёрлар болгаш шахталар тудуунуң ажылчыннары Кавказтың, Крымның, Прибалтиканың, Ортаакы Азияның, Уралдың, Сибирьниң дыштанылга черлеринге кээп дыштанып чорааш чанганнар. Социал хандырылганың күрүне бюджединден дыка хөй түңнүг акша-хөренгизин дагжыларның курорт путёвкаларынын өртээн төлээринге ажыглаан болуп турар.

Бо чылын курорттарга, санаторийлерге, дыштанылга бажыңнарына 250 муң хире шахтёрлар кээп дыштанырлар.

(СЭТА).

Мал чемнерин белеткээриниң болгаш дүжүт ажаап алырының темпизин улам-на дүргедедир

Мал чемнери белеткээриниң ажылынга бедик көргүзүглерни чедип алганы дээш СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң болгаш райкүүскомнуң киирип келгенин ёзугаар мөөн алаанда мурнакчыларны областың Хүндүлел самбыразынга киирген.

М. Данчай-оол—«Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу. Аът машиназы-биле сиген кестиреринiң хүн онаалдазын 200 хуу күүседип турар.

Д. Шыырапай—«Кызыл тараачын» колхозта «У-2» тракторнуң башкарыкчызы. Хүнде 12 гектарның орнуна 15 гектарның сигенин кестирип турар.

Х. Домчут-оол—Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу. Хол кадыырлыг сиген кезериниң хүн нормазын 200 хуу күүседип турар.

М. Анай-оол—«Искра» колхозта трактористт. «ДТ-14» трактор-биле сиген кестиреринiң онаалдазын 315 хуу күүседип турар.

М. Чолдан-оол—«Коммунизмче орук» колхозтуң аът дыргаажы-биле сиген бөлүүрүкчүзү. Хүн нормазын ол үргүлүү 250 хуудан кудулатпайн турар.

К. Күдер-оол—«Большевик» колхозта «Беларусь» дээр трактор-нуң башкарыкчызы. Хүнде сиген кестиреринiң онаалдазын 150 хуу күүседип турар.

Мал чемнери белеткээр бригадада

Чөөн-Хемчик районнуң «Хорум-Даг» колхозунуң эш Оюута удурткан мал чемнери белеткээр бригадазы чоокку үеге чедир 716 тонна 418 кг сигенни белеткеп, 48 сараат кылдыр тургускан болгаш 450 тонна силосту салган.

М. Дары-Базыр аттың сиген кезер машиназы-биле хүнде 3 гектар сигенни кезер тургаш 4,5 гектарны, хол кадыыры-биле М. Бичеоол, М. Бодур-оол оон-даа өскелер хүнде, 0,40 гектар сигенни кезер тургаш, 0,60 гектарны кезип турар. Сараттакчылар 4 кижи хүнде сараат салыр нормазын үргүлүү ажыр күүседип келген. Бригада мал чемнерин белеткээр планын дүрген күүседири-биле сорулга салып турар.

Аргыда сиген бригадазы

Тожу районнуң «Май 1-зи» көдээ ажыл-агый артелиниң Аргы деп черде мал чемнери белеткээр бригадазы бодунга онаашкан сиген планын күүседир дээш шалыпкын ажылдап турар.

Чоокку хүннерге чедир бригада 2500 центнер сигенни сараттаан. 400 тонна силос белеткээр планныг турган болза, 300 тонна чедир белеткей берген.

Сигенчилериниң аразында хүн нормазын ажыр күүседип турар мурнакчылар хей. Трактор-биле сиген кестирер машиналарның машинистери Ак Караштаа, Д. Мерген-оол тракторист Чернышев, сараат салыкчылары Дуганчы, Шыышадай, Б. Караштаа, Авырган болгаш В. Дамдың олар үргүлүү мурнакчы ажылдап турарлар.

Колхоз баштаар чериниң болгаш партия эге организациязының бригадалар аразынга шилчир кызыл тугу Аргы бригадазында киискип турар. Ол тукту өске бригадаларга алыспас дээш бригадада ажыл хайныгып турар.

300 гектарны кезер мен

Мен хоочун механизатор эвес, бо чылын чаа Балгазында механизация училищезинге 6 ай хуусаалыг курска өөренгеш, механик-комбайнер кылдыр доозуп үндум. Ам «С-4» комбайнны үлээп алгаш, Улуг-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң шөлдеринде бедик дүжүттүг тараларны кестирери-биле чедип келдим.

Сезон нормазы 180 гектар болза, ону 300 гектар кылдыр күүседирин хүлээнмиинаан, өске механизаторларны социалистиг чарышка кыйгырдым. Үүгле саң талазы-биле эвес, кезилденiң шынарын бедидип, чидиригин болдурбазын оралдажыр мен.

М. БАГАЛДАЙ,
комбайнер.

Колхозка шефтээн

Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 40 чылы» колхозтуң Бозур-Дагда сиген белеткеп турар бригадазынга Чадаана хоорайдан 10 кижи составтыг звено ийи хүн шефтеп ажылдаан.

Шефчилер ол хүннерде өртенгиниң 5 шактан эгелээш, орай кежээге чедир организастыг ажылдап турган. Олар ийи хүн 365 центнер сигенни бөлүп сараттаан. Район төвүнден үнүүшкүннүг шеф ажылы өске-даа колхозтарга база болуп турар.

«ШЫННЫҢ» МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ ИЗИ-БИЛЕ

«ДҮЖҮТ АЖААП АЛЫЫШКЫНЫНГА БЕЛЕТКЕЛДИ ШЫНАРЛЫГ БОЛГАШ ДҮРГЕН ДООЗАР»

Мындыг эгеге июль 16-да үнген № 147 солунга Каа-Хем районнуң колхозтарының чаа дүжүттү ажаап алырынга оожум белеткенип турарын илереткен «Шыннының» рейд бригадазының үүлү парлаттынган.

СЭКП райкомунуң секретары эш Наксыл-оолдуң дыңнатканы болза, солунга ук үүл парлаттынган соон дарый ол дугайында партия райкомунуң бюрозунга чугаалашкан. Айыткан четпестерни кыска хуусада узуткаарының хемчеглери алдынып турар.

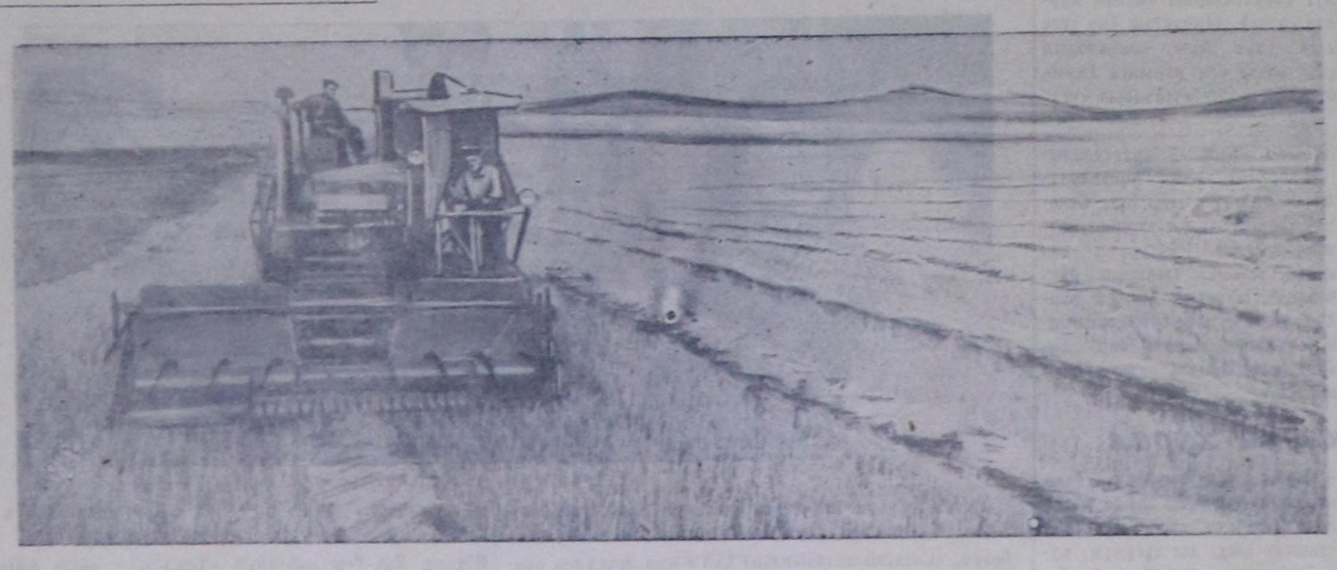

«Межегей» совхозтуң Адыр-Тей участогунда 1500 гектарның тараазы быжыкан. Ховунун ол турлаанда дүжүт ажаап алышкыны массалыг эгелээн. «Беларусь-та» В. Капулов, «ДТ-54» тракторда Р. Шелкунов олар лафеттиг жатка-биле хүнде бирээзи-ле 50 гектар чедир кестирип турар. Совхоз чаа дүжүттүң тараазындан күрүнге киирерин август 18-те эгелей берген. Баштайгы ийи хүннерде 200 ажыг центнерни киирген.

Чуруктa: «С.-4» комбайнның агрегады. Комбайнер С. Лебедев, штурвальщик О. Оскал-оол оларның тавычада тарааны бөлүүрүп бастырып турары.

Фото С. Феоктистовтуу.

ВЦСПС-тиң Президиумунда

Эртем-техника ниитилелдериниң удуртур органнарының соңгулдалары болгаш отчёттары

1958 чылдың сентябрьда болгаш 1959 чылдың январьда эртем-техника ниитилелдериниң удуртур органнарының отчёттарын болгаш соңгулдаларын чорудар дугайында Бүгү-эвилелдиң эртем-техника ниитилелдериниң чөвүлелиниң саналын ВЦСПС-тиң Президиуму хүлээп алган.

Бүдүрүлге болгаш албан черлеринде ниитилелдиң эге организацияларының отчёт соңгулдалыг хуралдары октябрь 1-ге чедир; областының, крайларының, орук бассейннериниң болгаш республикаларының конференциялары ноябрь 20-ге чедир; эртем-техника ниитилелдериниң чөвүлелин соңгуур талазы-биле областының, крайларның болгаш республикаларның адырлар аайы-биле конференциялары бо чылдың декабрь 20-ге чедир; адырлар ниитилелдериниң съездилери 1959 чылдың февраль 1-ге чедир эртер.

Соңгулдалар болза улус ажылагыйының бүгү адырларына техниктиг депшилгениң сорулгаларын чедишкиннiг шиитпирлээр, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бүгү хемчеглер-биле бедидер, бүдүрүлге бүрүзүнге чаа техниканы нептередириниң планнарын күүседир дээш демиселге ниитилелдериниң кежигүннериниң чогаадыкчы идепкейин улам ыңай калбартырының демдээ-биле эртер.

Отчёт соңгулдалыг хуралдарны эрттиреринге практиктиг дузаны эртем-техника организацияларына көргүзерин чер-черниң, заводтарының, областарның, крайларның, республикаларының профэвилел комитеттеринге болгаш профэвилелдериниң чөвүлелдеринге ВЦСПС-тиң президиуму хүлээндирген.

Сүт планын ажыр күүсеткен

Партийжи-организастыг болгаш масса-политиктиг ажылды чорутпушаан, социалистиг чарышты калбартканының түңнелинде өвүр районнуң колхозтары күрүнге сүт белеткээриниң чыл планын хуусаа бетинде, август 15-те 109 хуу күүсеткен.

Мал ажылынче, ылаңгыя оон ажаалда чемгерилгезинче кичээнгейни улгаттырбышаан, районнуң колхозтары күрүнге ам-даа 100 тоннадан эвээш эвес сүттү немей садарын хүлээнген. Колхозчу малчыннар боттарының сөзүн ээлеп шыдаар.

Тыванын девискээр аайы-биле чөвүлел хуралы

★ ★ ★

Үлетпүр-транспорт болгаш геология секцияларынга

Каттышкан хурал

Үлетпүр-транспорт болгаш геология секцияларының каттышкан хуралы август 12-де болган.

«Тыва кобальт» комбинадының төлевилелиниң улуг инженери эш **Корнилович** «Тыва кобальт» комбинадының перспективаларының дугайында» дыңнадыгны кылган. Хову-Аксының рудаларының шынарын болгаш курлавырларын демдеглевишаан, чоокку үеде анда өңнүг металлды бүрүү-биле бүдүрүп үндүрер черни организастап болурун чугаалаан. Эш Корниловичиниң ол савалын ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының экономика эртемнериниң улуг ажылдакчызы эш **Чугунов** деткээн.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүү эш **Горбачев** бодунуң саналынга Тывада электроэнергияның улуг курлавырларының дугайын чугаалаан.

— Мен бодаарымга Тывага бирги ээлчегде одалга күжү-биле ажылдаар электростанцияларны тудары ажыктыг деп ол чугаалаан. Чүге дээрге ындыг станцияларны үр эвес хуусаада, чүгле ийи чыл дургузунда туткаш, ажыглалга киирип болур. Оон аңгыда одалгага хереглээр хөмүр даш Тывада кончуг байлак. Баштайгы ээлчегде улуг эвес хемчээлдиг станцияларны тудуп болур. Олар чүгле Хову-Аксының комбинадын эвес, а харын областың көдээ ажыл-агыйын электроэнергия-биле хандырып болуурлар.

Тываның электрификациязын одалга-биле ажылдаар станцияларны тудары-биле эгелээр херек. Сугбиле ажылдаар электростанцияларның тудуун ам дээрезинде сонгаарладыры чугулаа. Чүге дээрге оларны тудар талазы-биле ийи төлевилелдиң кайызы-даа ам дээрезинде эки тодаргайлаттынмаан. Үк төлевилелдериң бирээзи-биле тудар болза суг оруу үзе кестинер апаар, а өскезиби-биле тудар болза келир үеде демир орук оруу тудар черни суг алы бээр. Амгы үеде Кызылда 5 муң киловатт күштүг бус-биле ажылдаар станция туттунуп турар. Хоорайны ышталдырбас төлээде моон соңгаар Кызылга электростанция тутканының хереэ чок.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүү эш **Кузнецов** область Даг экспедициязының ажылында четпестерни айытпышаан, шинчилел талазы-биле геологтарның, төлевилекчилерниң болгаш экономистерниң ажылын тудуш харылзаалыг чорудары чугула деп санаан. Бо талазы-биле секцияларның каттышкан хуралы геологтарга болгаш үлетпүржүлерге улуг ажыктыг үүлдү берип болур.

Каттышкан хуралга Бүгү-эвилелдиң эртем-шинчилел геология институдунуң улуг эртем ажылдакчызы эш **Униксов,** Красноярскиниң геология эргелелиниң ажылдакчызы эш **Семенов,** область Даг экспедициязының геологу **Берман,** Улуг-Хемниң суг оруун ажыглаарының төлевилелин тургускан улуг инженер эш **Марголин** олар санал бергеннер.

Август 13-те эртенги хурал

Үлетпүр-транспорт секциязы (удуртукчузу эш **Чугунов**) август 13-те болган хуралынга Тывага автотранспорттуң хөгжүлдезиниң перспективазының дугайында илеткелди «Главсибдальневостоктуң» сөөртүлге килдизиниң начальниги эш **Гах** кылган. Илеткелчи Тываның улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге автотранспорттуң кол рольду ойнап турарын демдеглээн.

— Бир эвес Чөөн-Сибирьниң районнарына автомобиль-биле чүк сөөрттүрүүнүң хемчээли сөөлгү дөрт чылдың дургузунда 63,7 хуу өскен болза, Тывага 191 хуу өскен. Бо саннар областың бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезинге автомобиль транспортунуң улуг рольду ойнап турарын тодаргай айтып турар.

Автоажыл-агыйның ниити байдалын чугаалавышаан, тус-тус үүрмек автоажыл-агыйларның хөй турганындан чүк сөөртүлгениниң ботүнези улуг турган деп илеткелчи демдеглээн.

Ол чорукту болдурбас дээш 1958 чылда үк үүрмек ажыл-агыйларны каттыштыргаш, облкүүскомнуң эргезинче шилчиткен. Ол чорук чүк сөөртүүрүнүң бот-үнезин кудуладырында болгаш сөөртүлгениң темпизин бедидеринге улуг рольду ойнаан.

Чүк сөөртүлгезин организастаарының болгаш орук септелгезиниң чоруттунуп турарының дугайын илеткелчи чугаалаан.

Кызылга чамдык бараанларны дүжүргеш оларны районнарже катап чүүрүп сөөртүп турары улуг чарыгдалдарлыг. Чамдык бараанларны область төвүнге дүжүрбейн шуут-ла хереглекчилерче (районнарже) дөрт сөөрттүрү артык чарыгдалдарны болдурбас болгаш бараанларны сөөртүп чедиреринiң хуусаазын кызырар.

Автотранспорттуң үүрмек ажыл-агыйлары ам-даа бар болуп турар ынчангаш девискээр аайы-биле улуг-улуг автоажыл-агыйларны тургузарын өренип көөр херек.

Автомобиль транспортунуң септелгезин бүрүн хандырары-биле область төвүнде сентелде заводун улам чаартып, аңаа автоажыл-агыйларның болгаш колхозтарның, совхозтарның, хереглел кооперациялары ның автомашиналарының капитал болгаш үүрмек сентелгелерин бүрүн чорудары чугула. Тывага машина дугую сентээр заводту тургузар үе келген.

— Областка автотранспорт-биле чүк сөөртүлгези моон соңгаар улам көвүдээр деп илеткелчи демдеглээн. 1970 чылда чүк сөөртүлгези 17 миллион тонна чедер ийик-пе азы 1958 чылдың деңнели-биле ап көөрге оон барык-ла 6,8 катап көвүдээр.

Эш Гах бодунуң илеткелинин төнчүзүнге областа орук тудуунун айтырыгларын чугаалаан.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Барын Сибирь филиалының эртем ажылдакчызы эш **Лоскутова** Тыванын хөмүр дажын ажыглап болурунуң перспективаларының дугайында илеткелди кылган.

— Тыванын хөмүр дажы бүгү негелдерер талазы-биле эң эки шынарлыг деп илеткелчи демдеглээн. Оон янзы-бүрү продуктуларны ап болур. Хөмүр дашты чурт иштиңден үндүр сөөртүп болур-ла, ынчалзада хөмүр дашты областка көксташ белен продукцияны үндүр сөөрттүрү экономика талазы-биле кончуг ажыктыг. Ынчангаш Тывага коксохимиктиг бүдүрүлге черин организастаарын бистиң хуралывыстың шиитпиринге бижиир деп саналдыг мен. Чүте дээрге бир эвес Тыванын хөмүр дажын үндүр сөөрттүр болза чарыгдал улуг болур.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Барын Сибирь филиалының ыяш-химия лабораториязының эргелекчизи, химия эртемнериниң кандидады эш **Пентегова** «Тыванын ыяш байлаан химия үлетпүрүнге ажыглаары» деп илеткелди кылган. Илеткелчи дыт болгаш пештү химия үлетпүрүнге ажыглап болурунче көз кичээнгейни угландырган.

— Бистиң филиалывыс дытты болгаш пештү бүгү талазы-биле шинчилээн. Оларның чулугундан скипитарны, канифольду болгаш оон-даа өске үнелиг бүдүмелдерни ап болурун дүржүлга көргүскен. Химия үлетпүрүн областка сайыраткаш, бистиң чуртувуска даштыкыдан эккен турар янзы-бүрү бүдүмелдерни солун болур. Эң эки шынарлыг үр чылдарның дургузунда үрелбес лактарны дыттың чулуундан ап болур. Областка саазын болгаш этилдиг спирт бүдүрүлгезин база-ла организастап болур.

СЭКП ТК-ның май пленуму химия үлетпүрүн хөгжүдер талазы-биле улуг сорулгаларны бистиң мурнувуста салган. Ынчангаш бир эвес Кызылга улуг ыяш комбинадын тургузар болза оон чанынга химия үлетпүрүнүң черин тургузары чугула.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының органиктиг химия институдунуң эртем ажылдакчызы эш **Соловьев** «Тыванын дүзүн химия үлетпүрүнге ажыглап болуру» деп илеткелди кылган. Тыванын дүстүг черлери, ылаңгыя Дүс-Даг району Сибирьде курлавыр талазы-биле эн-не улуг черлериң бирээзинге санадып турар деп илеткелчи демдеглээн.

Август 13-те кежээки хурал

Сессияның кежээки хуралынга Областың үлетпүр эргелелиниң начальниги эш **Коссов** Тывага даг дүгү үлетпүрүнүң хөгжүлдезиниң перспективалары» деп илеткелди кылган. Илеткелчи Ак-Довуракта даг дүгүнүң рудазының шынарын болгаш ниити курлавырларын тодаргайы-биле анализтеп көргүскен.

— Комбинаттың тудуунда баштайгы ээлчегде руданы казып тывар черлерни белеткен турар. Оон-биле чергелештир ында даг дүгүнүң рудазын болбаазырадыр фабриканы база тудуп турар. Тудуг ажылдарын электроэнергия-биле хандырар дээш түр үениң электростанциязын база тудуп турар. Оон аңгыда чурттала-га бажыңнарының, культура амыдырал черлериниң тудуу база-ла көвүлээн. Комбинат 1960 чылда бүрүү-биле ажыглалга кирер. Комбинатты ажыглалга киирген соонда руда сөөрттүр транспорт оруунун айтырыгларын илеткелчи чугаалаан. Бо талазы-биле Абакан—Сталинск аразында демир орук оруунуң Абас станциязынга чедир Ак-Довурак комбинадындан машина оруун тудары кончуг чугула деп илеткелчи демдеглээн. Келир үенин ол оруунда ам шинчилел ажылдары чоруп турар.

Хем транспортумуң төлевилел институдунуң кол инженери эш **Поспавский** «Улуг-Хемниң суг оруун ажыглаары» деп илеткелди кылган.

— Областың үлетпүрүнүң моон соңгаргы шапкын хөгжүлдези Улуг-Хемниң суг оруун ажыглалга киирерин негеп турар деп илеткелчи чугаалаан. 1929—38 чылдар үезинде Улуг-Хемниң суг оруун ажыглап турган. Оон сөөлүнде суг транспортунуң ажыглалы барык-ла кагдынган деп ол чугаалаан. 1956—57 чылдарда «Кызыл» деп теплоход Абакандан Шагаан-Арыгга чедир каш удаа дүржүлга рейстерни кылган. Суг оруун ажыглаарынга улуг моондакты Даг-Ужар таварыштырып турар. Даг-Ужарны эрттерде чүктү дүжүргеш, катан чүүрери улуг чарыгдалдыг. Ынчалза-даа чоокку ийи-үш чылдарның дургузунда 50—60 муң тонна хемчээлдиг чүктү Улуг-Хемнеп сөөртүп болур дугайында әлээн каш саналдар бар:

а) нефти, керосин хевирлиг суук чүүлдерни эккелген пароходтарны Ужарны ажырбайн, оларның эккелген чүүн тускай хоолай-биле Ужар бажыңдан сортуруп ап болур.

б) чүктүг пароходтарны тракторларның дузазы-биле Ужарны эрттирип болур. Шак мындыг ийи саналдар бар.

Оон-биле чергелештир Кызыл-биле Абакан аразынга пассажирлер сөөрттүр теплоходтарны тургузар херек. Олар сезонунуң дургузунда 15 муң хире пассажирлерни болгаш 5 муң тонна хире чүктү сөөрттүр болур.

ССРЭ-ниң орук харылзаа Министерствозунуң план-экономика эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы эш **Гомберг** Тывага демир орук транспортунуң хөгжүлдезиниң дугайында дыңнадыгны кылган. Тыва-же демир орук оруун киирер талазы-биле әлээн каш саналдар турган деп ол чугаалаан. Оларның эң-не таарымчалыы Сибирьниң демир оруундан Амылды тавартыр Сыстыг-Хемден бир адырны үндүргеш, ону Кызыл-биле тудуштурары болур.

Демир орук оруун тудуп болурда, ынчалза-даа оон сөөрттүр чүүгү амгы үеде Тывада чок. Ынчашташ чүүүн-даа мурнунда областка хөмүр даш болгаш кара металлургия үлетпүрүн хөгжүдери чугула.

«Тыва тудуг» трезиниң эргелекчизи эш **Харламов** бодунуң саналынга Тывага тудуг индустриязын калбартырының чугулазын айыткан. Областа тудуг ажылдарының кошкак механизастаттының турарын ол демдеглээн. Чурт иштиниң тудуг материалдарының, ылаңгыя туйбу бүдүрүлгезиниң темпизи кончуг күү. Областка цемент заводун тудары кончуг чугула. Оон-биле чергелештир Саян дагларын ажылдыр битум дээн ышкан янзы-бүрү тудуг материалдарын сөөртпейн, оларны бодувустуң хөмүр дажывыстан кылып ап болурунуң аргалары бисте бар деп ол чугаалаан.

Областка национал кадрларның иштинден тудугжулар болгаш өскедаа профессияның кижилерин белеткээри-биле ФЗО школазын тургузары кончуг чугула деп эш Харламов чугаалаан.

Областың көдээ ажыл-агый эргелелиниң ыяш ажыл-агый эргелелиниң начальниги эш **Воронков** областың девискээринде арга-ыяштың деп дески эвес ажыглаттының турарының дугайын чугаалаан. Чижээлээрге, Тожуда ыяш кончуг хөй, ынчалза-даа ында белеткен турар ыяштың ниити хемчээли эвээш. Бо чугула херекте чер-черде үлетпүр комбинаттары улуг рольду ойнаар ужурлуглар. Оон-биле чергелештир областка аңныыр ажыл-агыйлыг әлээн каш черлерни организастаары чугула деп ол чугаалаан.

— ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының эртем ажылдакчызы эш **Шутый** Ожу хемге суг-биле ажылдаар электростанцияны быска хуусада тургузар дугайын чугаалады деп облпрофсоветтиң даргазы эш **Намай** бодунуң саналынга чугаалаан. Ол хемни мен эки билир мен, кан чылдарда оон суу кончуг эвээжеп каар, ынчангаш, суг-биле ажылдаар электростанцияларны Улуг-Хем, Хемчик, Бүрен дээн ышкан хөй суглуг хемнерге тургузары чугула. Автомобиль транспортун хөгжүдери-биле чергелештир суг транспортун хөгжүдер дугайында өске эштернин саналынга каттыжын тур мен деп ол чугаалаан.

Сессияның эртенги болгаш кежээки хуралдарынга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының эртем ажылдакчызы эш **Христенко.** Усинскийниң автоорук эргелелиниң начальниги эш **Рувинский,** Тыва автотрестиң улуг инженери эш **Андышев,** облпланның даргазы эш **Томилин,** ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүү эш **Горбачев** болгаш оон-даа өскелер санал бергеннер.

* * *

Августуң 12—13 хүннеринде Даг экспедициязының эргелел чериниң бажыңынга геология секциязы ажылдаан. Аңаа Тыванын казар байлаанның геологтуг тургузуунун дугайында 13 илеткелдер болган. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүү эш **Кузнецов,** Даг экспедициязының улуг геологу эш **Богомол,** № 6 экспедициянның улуг геологу эш **Кудрявцев,** Кара-Суг экспедициязының улуг геологу турган эш **Митропольский,** геология талазы-биле Бүгү-эвилелдиң эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчызы эш **Униксов,** ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының эртем ажылдакчызы эш **Курочкин** болгаш оон-даа өскелер илеткелдерни кылганнар.

Секцияның ажылын эш **Кузнецов** удуртган.

Илеткелдер талазы-биле шупту 17 кижи санал берген.

Тыванын казар байлаан шинчилеп көөрүн болгаш ажыглаарын моон соңгаар улам калбартырынче угланган шиитпирни секция хүлээп алган.

Тыванын девискээр аайы-биле чөвүлел хуралының көдээ ажыл-агый секциязының киржикчилериниң бөлүү: (Солагай талазындан) ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Биология институдунуң лаборатория эргелекчизи, эртем ажылдакчызы Г. В. Крылов, Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң даргазы П. В. Астафьев, «Элегес» совхозтуң директору А. Е. Персенов, Бүгү-эвилелдиң мал ажыл-агый институдунуң эртем ажылдакчызы В. А. Петров, Каа-Хем районнуң «Тиилелге» көдээ ажыл-агый артелиниң даргазы Д. И. Зайцев, Таңдының ыяш ажыл-агый чериниң директору И. А. Романенко, Областың көдээ ажыл-агый эргелелиниң чанында ыяш ажыл-агый эргелелиниң начальниги Т. И. Воронков.

★ ★ ★

Көдээ ажыл-агый секциязы

Август 12—13 хүннеринде көдээ ажыл-агый секциязы хуралдаан. Бүгү-эвилелдиң көдээ ажыл-агый эртемнериниң Ленин аттыг Академиязының мал ажылының Бүгү-эвилел институдунуң хоочун эртем ажылдакчызы эш Петров, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң төлөөлекчизи эш **Томашевич,** чөвүлел хуралдың эртемден секретары эш **Христенко,** ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь филиалының эртем ажылдакчызы, Москваның агаар чурук тыртырын арга-ыяш шинчилээр экспедициязының начальниги эш **Гречкин** Тыванын көдээ ажыл-агыйының тускай эртемниглери, колхозтарның даргалары, совхозтарның, МТС-тернин, СТС-тиң директорлары, партия болгаш совет органнарның улуртукчулары секцияның ажылынга киришкен.

8 илеткелдерни дыңнаан. 19 кижи санал берген.

Тыва областың көдээ ажыл-агыйын хөгжүдер перспективалар дугайында илеткелди облкүүскомнуң даргазының оралакчызы эш **Козленко** кылган. Тывага совет эргечыгырганың эрткен чылдарының дургузунда социалистиг улуг чаартылгаларның дугайын ол чугаалаан. Тыва хожуданган мал ажылдыг область турганындан партияның болгаш чазактың доктаамал сагыш салыышкынының ачызында РСФСРниң колхозну индустриалдыг областы болуп турар.

Амгы үеде ырат ажыл-агыйларның 97,8 хуузу 72 колхозтар кылдыр каттышкан. Областа 9 МТС-тер болгаш бир СТС бар, оларда бирги чергениң техниказы-биле тарылганыг 98,5 хуузун, чайгы, кгеку чер аңдарылгазын 100 хуу, тараа культураларының ажаал алышкынын 93,6 хуу чедир механизастаарын хандырып турар. 5 совхозтарны, куш ажылының 2 инкубатор станциязын тургускан. Көдээ ажыл-агый техникуму, Тыванын көдээ ажыл-агый дүржүлга станциязы, көдээ ажыл-агый механизациязының ийи училищезин бар.

Сөөлгү сес чылдарның дургузунда колхозчуларга 10276 чуртталга бажыңнарын туткан, бүдүрүлге болгаш культура-амыдырал тудуглар лыг он-он колхозчу суурлар бар апарган. 62 артельдерни электрижиткен. 626 муң баш малга мал кажааларын туткан. Организас ажыл-агый талазы-биле колхозтарны быжыглаанының түңнелинде 36 ажыл-агыйларның орулгалары миллион рубль ашкан.

Областың агаар-бойдус байдалдары ниитизи-биле мал ажылындаа, чер ажылын-даа хөгжүдеринге таарымчалыг. Хөрзүн-климат байдалдары көдээ ажыл-агыйның янзы-бүрү культураларын тарып өстүрер арганы берип турар. Мал ажылын хөгжүдер арганы берип турар улуг одарлар бар.

Областың географтыг байдалының дугайын эш Козленко тодаргайлап чугаалааш, көдээ ажыл-агый чылының үелеринге таарыштыр ажыглалдыг черлерни чөп ажыглаарының чугулазын демдеглээн.

Тарылтага тааржыр черлер эвээш, хөрзүннүң кылыны 10-дан 30 сантиметр болуп турары-биле холбаштыр моон соңгаар тараа бүдүрерин көвүдедир талазы-биле ажылды тарылга ээлчештирилгелерин шингээдип ажыглаарының, хөрзүнге органиктиг болгаш минеральдыг удобрениелерни киирериниң, хөй чылда үнер ситеннериниң тарылгазын калбартырының аргазы-биле дүжүттү бедидеринче угландыр чорудар.

Бистиң областың улус ажыл-агыйының кол адыры мал ажылы болурун эш Козленко чугаалаан Хой ажылы — оон сайзырангай болгаш эң-не кедилиг адырларының бирээзи. Хой ажылын хөгжүдери колхозтарга улуг ажыктыг: ол ажылга чарыгдаан бир күш-хүнү 13 рубль орулганы берип турда областа бир күш-хүнүнге ортумак орулга 8 рубль болуп турар. Бир центнер хой эъдин бүдүрери центнер инек эъдинден ийи катап, центнер хаван эъдинден үш катап чиик болуп турар.

Тыванын көдээ ажыл-агыйын хөгжүдериниң перспективаларын чугаалавышаан, эш Козленко ниитиниң мал ажылын өстүреринге чемсуурнуң байдалын тодаргайлап, одарларны хамыктың мурнунда эъткир мал ажылын болгаш хой ажылын хөгжүдеринге ажыглаарын, малдарны одарладырын кайы-хамаан чок чорударын болдурбас болгаш малды сүүн одарладырынче киреринi, одарларны ээлчештир ажыглаарын чугула сорулга кыдыр салган. Мал чеми культураларның тарылга шөлдерин дыка көвүдедир, тулаалыг черлерни кевирер, суггаттыг черлерни суггарар херек. Көдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг 106 гектар черинге онааштыр малдың баш саны 1957 чылда мал бажынче шилчидерге 0,88 турганындан 1970 чылда 2,4 баш чедир өзер.

Эң чоокку чылдарда малдың азрыыр чоруун, кызыраашкынын болгаш ара-салырын дыка кудуладыр талазы-биле ветеринар-эмнелге хемчеглерин чорударын, чаш мал алырын көвүдедирин база малдың продуктулуун бедидерин илеткелчи айыткан.

Суггаттыг черлерни ажыглалга киирип, кур болгаш курукан черлерни, тарылга ээлчештирилгелерин шингээдип ап, агротехниканы экижидип турган, тарааны, мал чемнерин бүдүрерин улам ынай көвүдеринче онза кичээнгей салдынган турар ужурлуг. Тараанын ниити чыылдазын 175 хуу көвүдедири төлевилеттинин турар. 1955 чыл-биле деңнээрге көдээ ажыл-агыйчын ажыгладыг 100 гектар черинге тараа бүдүрери ийи катап көвүдээр, картофельди болгаш ногааларны бүдүрерин дыка өстүрер.

Тарылга шөлдериниң тургузуун дараазында хемчээлге планнан турар: тараа культураларын—65, мал чемнерин—29,4, ногааларны—3,6 хуу көвүдедир.

Көдээ ажыл-агыйны перспективтиг хөгжүдерин хандырар хемчеглерниң дугайын илеткелчи чугаалаан. Ылаңгыя мал ажылында хөй күш үнер ажылдарны механизастаарынга эргежок чугула техниканы немей чедирип келир, курганызга болгаш суггарылга ажылдарын калбартып чорудар, тарылга ээлчештирилгелерин ышын кылыр, зоналар аайы-биле тараа культураларының тарылгаларының хуусааларын таарыштыр чорудар, суггарылганың үелерин тодарадыр болгаш өске-даа агротехниктиг хемчеглерни боттандырар, сорттуг тарылгаларже калбаа-биле шилчиир дугайында чугаа чоруп турары ол.

Оон-биле холбаштыр ажыл-агыйның бодунга черни таарыштырар, чер ажыглалының чурумун доктаадыр, ынчангаш эң чоокку чылдарда көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырын болгаш садарын гектар бөрымдаалап саналарынче шилчиирин хандырар.

Мал ажылын хөгжүдер талазы-биле эң чугула хемчег малдарның баш санының шынарын экижидери болур. Төп зонага хой ажылын каракуль-биле демнештирип турган, нарын дүктүг хой ажылынче, барын талакы зонага — нарын болгаш чартык нарын, мурнуу талакы зонага — чурттуң эът-чаглыг хойларын кезиктей хевээр артырып турган, нарын дүктүг хой ажылынче угландыр чорудар. Колхоз бүрүзүнге хой-тарын боозадыр ийи-үш черлерни тургузар, 7 муң алтай уксаалыг кошкарларны чедирип келирин, областың совхозтарынга бүдүрүкчү малдарны чыл бүрү өстүрерин планнап турар.

Мыйыстыг бода малдың шынарын экижидерин ийи угланышкынга чорудар. Эът-сүткүр малды экижидерин ийнги салгалга чедир хайнактап турган, оон ыңай «бодунга» өстүрер төлөөде, сименталь уксаабиле уламчылаза чогуур. Сүттүн эки үскүр чоруун артырар төлөөде хайнактарны үскүр-сүткүрүн барымдаалап шилип алыр.

Астрахан болгаш калмык уксаларның бүдүрүкчүлерин областа киирип турган, дүрген өзүүчел одарладышкынга, хөй эъткир болгаш аар кештиг болурунга тааржыр аргалыг хайнактарны өстүрер угланышкынче эъткир малды экижидерин чорудар.

Бүрүнеге малды 2—3 харлыг турда дужаар, ол чорук малды одарладып семирттирин эки организастаарын болгаш эът бүдүрерин көвүдедирiн хандырар.

Оон ыңай, чылгы, хаван ажылын хөгжүдериниң перспективаларын төлевилээн, малдың ажаалдазының системазын тодараткан.

«Тыванын ыяштары болгаш оларны ажыглаарының аргалары» деп илеткелди областың көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы эш **Воронков** кылган.

Тывада улуг хемчээлге болбаазырадып ажыглап болур ыяш бар. Областа ниитизи-биле чыл бүрүде 19,5 млн. кубометр ыяшты кезип болур турда, ам херек кырында чүгле 500 муң хире кубометрни кезип ажыглап турар. Районнарда ыяшты ажыглап турары бир дески эвес. Ыяшты колдуунда үүрмек организациялар болгаш колхозтар иштики ажыл-агый хереглелинге, бот-белеткел чуруму-биле ажыглап турар. Ыяш белеткелиниң кол чери болур чурт үлетпүрүнүң область эргелелиниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйы 1957 чылда чүгле 39,5 муң кубометр бүдүн ыяшты болгаш 8 куу кубометр токпак ыяшты белеткээн, а хереглээр черлерге оон чүгле 28,5 муң кубометрин чедирген.

Кызылдың болгаш оон чоогунда районнарның ыяш хереглелин бүрүн хандырар төлөөде, Каа-Хем, Тожу районнарга ыяш ажыглалын күштелдирери чугула. Эң чоокку чылдарда аңаа механизастаттынган ийи улуг ыяш үлетпүр ажыл-агыйын чылда тус бүрүзү 150—200 муң кубометр ыяшты белеткээр ыңдыр организастаза чогуур. Өске районнарның ыяш хереглелин хандырарынга үлетпүр комбинаттарының ыяш белеткээр хемчээлин удаттырары, оларны техника-биле хандырары чугула.

Ыяштарны өстүрер болгаш камгалаар хемчеглер дугайын илеткелчи оон ынай тодаргай чугаалаан. Ыяштарны өстүрер болгаш чаа ыяштарны тургузар сорулга-биле Балгазын суурга механизастаттынган бир ыяш ажыл-агыйын организастаарын, ыяш ажыл-агыйларын өртке улуг демисежир техника-биле хандырарын, ыяштың хоралакчылары-биле демисежир хемчеглерни илеткелчи саналдаан.

«Тыва автономнуг областың ыяштарын камгалаар болгаш ыяштын хоралакчылары-биле демисел» деп темага илеткелди ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь филиалының улуг эртем ажылдакчызы эш **Черепанов** кылгаш, ыяштың хоралакчыларын болгаш оларның-биле демиселдиң эң ажыктыг хемчеглериниң дугайын чугаалаан.

Улуг эртем ажылдакчызы. Тыванын көдээ ажыл-агый дүржүлга станциязының эртем ажылдакчызы эш **Лысенкова** бистиң областың ниитиниң ажыл-агыйларының перспективтиг адыры—сад ажылының дугайын чугаалаан, кат-чимистиг ыяштарның биске таарыжыр дээре сорттарын өстүрерин ол сүмелээн. Бедик витаминнуг каттарны берип турар эң үнелиг үнүш боор черден боду үнген чыжырганының камгалалын организастаарының чугулазынче хуралдың киржикчилериниң кичээнгейин эш Лысенкова угландырган.

«Аңныыр ажыл-агыйының байдалы болгаш ону улам ыңай хөгжүдериниң перспективазы» деп илеткелди облпотребсоюзтуң даргазының оралакчызы эш **Житов** кылган. Черлик аңнарны дагын өстүрери-биле аңныыр ажылын планныг чорудуп, чыл бүрү аңныырның хуусааларын болгаш чурумун доктаадып турар. Областа чыл бүрү үш муң ажыг аңчылар болгаш сонуургалдыг кижилер ан-

(Төнчүзү 3-кү арында).

Тыванын девискээр аайы-биле чөвүлел хуралы

* * *

Көдээ ажыл-агый секциязы

(Төнчүзү).

нап турар. Аңныыр-тывыш угланыышкынныг үш колхозтар бар. Олар чыл бүрү 3 млн. ажыг рубльдин өлүүн дужаан турарлар.

Ынчалза-даа аңныыр ажылында улуг четпестер бар. Аңнаар черлерни бригадаларга быжыглаваан ужурунда оларны чамдык черлерге кам чок ажыглап турарын болдурбас дээш оны чурумчудары чугула.

Тыванын көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының эртем ажылдакчызы эш **Никитин** бодунуң илеткелинге Тывада кукуруузаны өстүрүп чугаалаан. «Тываның шөл черлериниң хөрүннери болгаш тарылгалыг черлериниң курлавырлары» деп темага илеткелди хуралдың киржикчилери база дыңнаан. Оны эш **Носин** белеткээн (ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Хөрүн институту).

Илеткелдер талазы-биле саналдар калбарган.

Областың көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальнигиниң орлакчызы эш **Соколов** эзт бүдүрүп көвүдедир дугайын чугаалаан. Областың эзт балансызынга улуг черни мыйыстыг бода мал эзлеп турар болганда аныяк инектерни семиртирин, одарладын өстүрүп, эзткир мал ажылын шын чорударын. Эзткир угланыышкынныг инектерге бызааларны чагыштырып доруктурарының, эмзирилгеден үнген соонда оларны өстүрүниң мурнакчы методтарын ол тодаргай чугаалаан.

Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн бедидериниң эң чугула үүлдериниң бирээзи райончуткан үрезиннер тарылгаларын калбартырынче шилчиири болуруп күрүнеиң сорт салбырының начальниги эш **Гордеев** чугаалаан. Бистиң областың аңгы-аңгы зоналарынга тарааларның бедик дүжүттүг сорттарының дугайын болгаш колхозтарга, совхозтарга тараа культураларының үрезин ажылының ужур-дузалын база сорттуг үрезиннерни кайы хамаан чок төтчеглээр чорукту сөксадыр дугайын ол чугаалаан.

Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң даргазы эш **Зайцев** мал ажылын хөгжүдериниң айтырыгларын чугаалаан. Эзткир угланыышкынныг бир инекке-ле ийи болгаш үш бызааларны чагыштырып доруктурарының дуржулгазын, областың бүгү ажыл-агыйларынга ол методту ажыглаарының ажыктыын ол чугаалаан. Эзт-сүткүр инектериниң бызааларын эзткир инектерге ынчаар эмзирип доруктурары сүттү көвүдедиринге болгаш күш-ажылдың чарыгдалдарын кызырарынга дузалыг.

Мал ажылынга күш-ажылдын комплексилиг механизастаашкыны продукцияның бөт-үнезин чиигедир. Чижээ, фермага күш-ажылдын чамдык кезиин механизастаанының ачызында 1957 чылда «Тиилелге» колхозка бир центнер сүттүң үнези 4,30 күш-хүнү турган болза, а бүгү ажылды хол-биле кылын турган «Бурунгаар» колхозка 14 күш-хүнү болган.

Эш Зайцев оон ыңай көжүп чоруур автосаалданың ажыктыын болгаш хаван ажылын хөгжүдериниң эйтырыгларын чугаалаан.

Шөл ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедири дээш демиселге сиген аралаштырар тарылга эзлчештирилгелериниң ажыктыының дугайын болгаш колхозтарда, совхозтарда чер ажыглалының байдалының дугайын областың көдээ ажыл-агый эргелелиниң чер тургузунуң болгаш тарылга эзлчештирилгелериниң килдизиниң начальниги эш **Герасимов** чугаалаан.

Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтың даргазы эш **Астафьев** мал чемнери белеткээр машиналарны үндүрүп турарында, ылаңгыя сараат салыр, саваң хөпээнээр янзы-бүрү маркалыг машиналарның конструкциязының четпезин саналынга айыткан.

Инектериниң сүттүр продуктулуун көвүдедири дээш демисел талазы-биле колхозтарга дуржулга станциязының коллективиниң дузалавайн турарын эш Астафьев база шүүмүүлээн.

Бүгү-эвилелдиң көдээ ажыл-агый эртемнериниң Ленин аттыг Академиязының мал ажылының Бүгү-эвилел институдунуң улуг эртем ажылдакчызы эш **Петровтың** чугаалааны болза:

—Тываға агаар-бойдустуң боду мал ажылын хөгжүдеринге байдалдарны тургускан. Аажок делгем одарлар, кыжын харның чуга болуру — малды чыл дургузунда одарларга ажаарынга, мал ажылының чиик өртектиг продукциязын алырынга эки байдалдарны тургускан. Хой ажылы мал ажылының эң хөгжүдделиг болгаш ажыктыг адыры. Нарын дүктүг хой эң ажыктыг. Ынчалза-даа ону хөгжүдеринге таарымчалыг байдалдар чок районнарга чартык нарын дүктүг, каракуль болгаш түс черниң бөдүүн дүктүг хойларын өстүрөр херек.

Тываның нарын дүктүг үксаазын өстүрүп түс черниң хойларының үнелиг шынарларын, чижээ, чылда одар ажаалдазынга тааржыр шыдамыккайын артырар дугайын бодаза чугуур. Үрелел ажылынга колдуунда эштер база санал бергилээн.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле көдээ ажыл-агый продукциязының бүгү хевирлерин бүдүрерин дыка көвүдедирин айтып турар рекомендацияны хүлээп алган.

Түңнел хурал

Девискээр аайы-биле чөвүлел хуралдың түңнел хуралы август 14-те болган.

Геология секциязын ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүү эш **Кузнецов**, көдээ ажыл-агый секциязын облкүүскомнуң даргазының орлакчызы ветеринария эртемнериниң кандидады эш **Козленко**, үлетшур-транспорт секциязын ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының экономика Институдунуң хоочун эртем ажылдакчызы эш **Чугунов** удуртган болгаш олар секцияларның ажылының түңнелдериниң дугайын дыңнаткылаваннар.

Оон соонда чөвүлел хуралдың киржикчилери шиитпирни хүлээп алганнар.

Ажылчынның аас-кежиктиг өг-бүлезинде

Совет эрге-чагырганың чыладарында бистиң областың үлетпүрү болгаш көдээ ажыл-агыйы дыка дүрген сайзыраан, оон-биле чергелештир, Тываның ажылчын аңгызының аныяк отряды тургустунган. Амдыызында аныяк-даа болза дүрген өзүп турар ол отрядтың мурнакчы кежигүннериниң бирээзи— Хову-Аксында бүдүрүлге чериниң аныяк ажылчыны эш А. Чолдак-оол. Бүдүрүлге черинге ажылчын болурун ол каш чылдар бурунгаар дыка күзеп чораан. Хову-Аксының чаа бүдүрүлге чери кажан тургустунуп эгелээрге, аңаа эң баштай кээп чирген тыва ажылчыннарның бирээзи эш Чолдак-оол болуп турар.

Аныяк ажылчын эш Чолдак-оол дуржулгалыг эш-өөрүнүң дузазыбиле комбинаттың мергежилдиг дашчы ажылчыны апарган. Бүдүрүлге чериниң ажылчыннарынга туткан эки шынарлыг чаа бажыңнарның бирээзин аңаа комбинаттың руда эргелели үндүрүп берген. Оон бажыңында демир оруннар, столдар, шкаф, радиоприемник болгаш өскеда эт-херекселдер тыва ажылчынның чаа квартиразын каастап турар. Орус, украин болгаш өске-даа ажылчын эш-өөрү-биле кады деңкаттыжып, найыралдыг ажылдавышаан, эш Чолдак-оол база өске-даа тыва ажылчыннар эштер Күнгаа, Иргит Шожут олар боттарының бүдүрүлге планнарын ай, квартал бүрүзүнде үргүлчү ажыр күүсеп турарлар.

— Моон мурнунда үжүк-бижик чок чораан мен болгаш мээц-биле бир дөмей эш-өөрүм бистер чаа бүдүрүлге черинге келгеш түскай мергежилди чедип ап, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ачызында аас-кежиктиг ажылдап, чурттап чор бис — деп, аныяк ажылчын эш Чолдак-оол чугаалап турар. 1958 чыл болза, аныяк ажылчын Чолдак-оолдуң болгаш оон өг-бүлезинге эң өөрүшкүүлүг чыл болуп турар. Күш-ажылчы бедик көргүзүглери дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму чоокта чаа Тудугжунуң хүнүн таварыштыр эш Чолдак-оолду Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнаан.

— Чазактың бедик шаңналын меңээ тывыскан чорук болза, чүгле мени шаңнап турары ол эвес, харын мээң кады ажылдап турар өш-өөрүмнүң чүткүлдүг күш-ажылын Коммунистиг партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың бедии-биле үнелеп көргени болур. Ынчангаш, мээң болгаш бистиң өг-бүлевистиң бо улуг өөрүшкүзүн комбинаттың бүгү ажылчыннары чөптүү-биле үлежип турарлар. Тываның аар үлетпүрүнүң баштайгызы болур Хову-Аксының бүдүрүлге чериниң тудуун дүрген доосчур дээш бүгү күжүмну, билиимни харам чокка берип, бо чылдың бүдүрүлге планымны Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 41 чыл оонуң байырлалынга чедир күүседирин чедип алыр мен—деп, мурнакчы ажылчын Чолдак-оол чугаалап турар.

Чурукта: чаа келген солуну аныяк ажылчынның өг-бүлезинде номчуп олурары. Солагай талазындан А. Чолдак-оол, оон кадайы эш Дамба болгаш уруу Долаана.

Сөзү **А. Дугержааныы.**

Фотозу **В. Уколовтуу.**

Сүт саалдазы болгаш күрүнеге сатканы

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң сүт бараан фермалары бо ажыл-агый чылында инек бүрүзүнден-не 950 килограмм сүт алырын планнаан. № 2 сүт бараан фермазының коллективи август 1-ге чедир инек санындан-на 905 килограмм сүттү ап, бедик көргүзүглүг болганнар.

Ук фермада мурнакчы саанчылар М. Дарый 975, С. Сүрүнмаа 910 литр сүттү түс бүрү сагганнар.

Күрүнеге колхоз 69 тонна сүт садар планын август 1-ге чедир 77 тонна кылдыр ажыр саткан.

Ш. САНДЫЙ.

Клубтарны— культураның ёзулуг одаа болдурар

Кызыл хоорайның Каа-Хем суурда элээн хөй ажылчыннар болгаш ажылдакчылар чурттап турар. Олар ажылындан хостуг шагын культурлуг дыштанып эрттирер арга чок болуп турарлар. Ында туттунган клубтуң иштики хемчээли биче. Кино болганда улус сыңыппас болгаш стол саңдай чедишпес. Клубка кино үнерден өске кандыг-даа культура-массалыг ажылдар чоруттунмайн турар. Ында библиотека чок. Номчуур ном бижидип алыр дээш улус Кызыл хоорай баар ужурга таваржып турар.

С. БАЗЫР-ООЛ.

* * *

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң клубунга моон мурнунда культура-массалыг ажылдар эки чоруттунуп, кино үргүлчү үнүп турган. Клубтуң септелгези доозулган, шалалары эрыг кылдыр будуттунган. Ындыг турбуже клубка чоокку үеде кино шуут үнместээн.

Бир-ле кино үнүп турда колхоз даргазы Мирчин келгеш, сиген бригадазынга үндүрер чүве дээш кинону соксаткан. Суурдан он беш километр ырак черде турар сиген бригадалары кино үндүрүп бээрин колхоз даргазындан негээн. Ынчаарга колхоз даргазы, «районда тускай машина бар болгай. Оон хөрээ чүү боор, ол кээп кинодан үндүрүп бергей-ле» деп каан.

Колхоз клубунуң эжиинде кара шоочаны азып каан турза-ла турар. Сөөлгү үеде малчыннар-даа, сиген ажаакчылары болгаш суурнуң чурттакчылары шуут кино көрбестээн.

С. ТАНОВ.

* * *

Каа-Хем районнуң Бүрен суурунда үш чүс ажыг чурттакчыларның чүзү комсомолчулар болгаш аныяктар болуп турар. Ындыг-даа болза, клуб кылдыр бичии бажың тускайлап берген. Клубка тургустунган янзы-бүрү бөлгүмнер адыдаар чер чок. Ол ышкаш оон, концерт болганда улус олурар сандайлар чедишпес. Ийи-үш хире үрелик сандайларга чугле 20 хире кижи олуруп болур. А клубка ниитизи-биле 50—60 хире кижи сыңда сыңар.

Область театрының артистери келгеш, улуг клуб чок дээш концерт, шии үндүрбейн чоруй баар таварылгалар хөй. Чаа улуг клубту тудар дээш каш-даа катап айтырыг тургускан, а ону колхоз баштаар чери ам-даа деткивейн турар.

Клуб эргелекчизи Базыр-Тарза моон мурнунда өрөл биче-даа болза, культура-массалыг ажылдарны эки чорудуп турган болгаш көдээ ажыл-агый делгелгезин барып көрген. Бо чылын клуб биче деп чылдагааннан алгаш, кандыг-даа ажыл чорутпайн турар.

Ч. ЧАШ-ООЛ.

* * *

Бай-Тайга районнуң «Найыралы» көдээ ажыл-агый артелиниң клубунга культура-массалыг ажылдарны чорударының бүгү аргалары бар. Оон эргелекчизи Орус-оол чаа келгенде эки ажылдап турган-даа болза, сөөлгү үеде шуут ажылдаастаан. Клуб үргүлчү шоочалыг турун бээрге аныяктар чыглып алгаш, массалыг оюн ойнаар дишкеш, Орус-оолду 3—4 катап чалап турган, клубту ажыттырын ап турар. Чамдыкта ынавайн-даа баргылаар.

Оюн тапшыг-ла кидин түлүк турда Орус-оол алгырып-ла үнер:

— Аа богда, дуңмаларым, өрүзээп көрүңер. Көңгүс турупту. Барын уңуйн дээш.

Бүдумчуга таварышкаш, кажан оюн болурун айтырарга, Орус-оол чайым чок деп харылап каап, дүште-даа чок кылаштап чоруй баар. Чоокта чаа колхозтуң ниити хуралын таварыштыр концерт белеткээр деп кезек аныяктар күзелин илереткен. Баштайты каш хонукта Орус-оол баштап алгаш, шыныавыла эки белеткеннип турган, ынчалза-даа концерт үндүрер хүн чоокшулап келгенде Орус-оол арагалап турун берген. Ынчангаш концерт багай шыпарлыг болган.

Х. АЛДЫН-ООЛ.

Бөлгүм ажылын экижидер

Сүт-Хөл районнуң Алдан-Маадыр көдээ Совединге бижик өөреникниң бөлгүмнери үр үе иштинде ажылдап келген. Ындыг-даа болза аңаа колхозчулар каш-каш чылдар дургузунда улаштыр өөренип турарлар. Бөлгүмге үш чыл дургузунда өөренип келген эш Кыстан-оол мынча деп чугаалап орар:

— Бижик бөлгүмүнге дыка үр үе иштинде өөренип келдим. Баштайгы чылымда-ла алфавит өөренип, «Ала мал», «Ал ам» деп сөстер кожуп турган болзумза, ам база-ла ону катаптавышаан мен. Бир чылын өөренип дооскаш, чаа өөредилге чылында эрги үүлдү катаптап-ла турарга кижите кандыг-даа ажык болбас боор тур.

Алдан-Маадыр көдээ Соведи бижик билбестериниң болгаш биче билирлериниң бижик даңзызын шуут будан алган. Аңаа хамаарыштыр мындыг чижекти ап болур. Колхозчу Ондар 1953 чылда бижик бөлгүмүнге өөренип эгелээрде бижик билбес турган. Өөредилге төнген соонда ол бижикти бичии билир апарган. Каш чылдар иштинде өөренгениниң соонда 1957 чылда база-ла бижик билбестериниң санынга киргген. Шак ынчаар билир, билбес болуп чоруп турар кижилер көдээ Советте хөй. Бөлгүмүү өөренип дооскан кижилерге шынзылга тывыспайн турар.

Б. ОНДАР.

Кино үндүрүлгезин экижидер

Тожу районнуң Культура бажыңының кино механиги Л. Дорофеев, оон дузалакчызы моторист П. Мурачев олар боттарының харыысалгалыг ажылынга ак-сеткилдиг эвес болуп турарлар. Кино үндүрүлгезиниң шынары сөөлгү үеде дыка баксыраан, кинода ойнап турар артистериниң чугаалары дыңналбас, кино үнүп турган үезинде ыыавыла үзүктелир таварылгалар бар.

Кино механиги Л. Дорофеев-биле оон дузалакчызы моторист П. Мурачев ийилээ эзиртир арагалап алгаш, кинону үндүрбейн баар таварылгалар база тургулаан. Районнуң культура килдизиниң эргелекчизи эш Акулов олардан негелдени кошкадып турар.

И. ДАРЫЙГЫ.

Солун лекция

Чоокта чаа Эрзин районнуң төвү Эрзин суурнуң чурттакчылары «Делегей байдалының дугайында» деп лекцияны дыңнааннар.

Лекцияны СЭКП өбкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң инструктору эш Токарев номчаан.

К. КАЛГА-ХӨӨ.

Бора тоолайлар артель ажыл-агыйынга хөй орулганы берип турар. Олар кончуг дүрген өзүп көвүдээр. Оларга ажаалга болгаш аъш-чем эвээш хереглеттинер. Бора тоолайлар кежин болгаш эдин бистиң күрүнеевис бедик өртек-биле садын ап турар. Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозу бо чылын Иркутск хоорайдан 25 баш бора тоолайларны садып алган. Ам ол ацчыгаштарның баш саны элээн көвүдээн. Оларга чылыг кыштаглаашкынны тургузар дээш колхоз тоолайларга улуг кажаа тудуп турар.

Чурукта: Чадаана хем унунда бора тоолайлар кажаазын тудуп турары.

Фото **В. Лутковтуу.**

Райүлетпүр комбинадының ажылында четпестерни чайладыр

Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинады бо чылдың баштайгы чартыында ниити продукция бүдүрер планын 115,5 хуу, бараанныг продукцияны—112,3 хуу кылдыр күүсеткен-даа болза, комбинаттың ажылында биче эвес четпестер бар. Продукцияның түс-түс хевирлерин бүдүрер талазы-биле планын комбинат чедир күүсетпээн болгаш 37 мүң ажыг рубльдиң бараанныг продукциязын чонга чедир бербээн. Ылаңгыя, хөм идиктер кылырының, дилиг материалдарын, сандайларны бүдүрериниң планнары баштайгы чартык чылда күүсеттинмээн болуп турар.

Комбинаттың бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының шынарын бедидер, бот-үнезин чиигедир дээш демиселди ёлулуг организаставайн келгениниң түңнелинде, продукцияның шынары ам-даа чавыс хевээр артышаан, бүдүрүп кылган үүлдерни кадагалап шыгжаар складтың чогундан эвээш эвес продукция комбинаттың хериминкі иштинде ажык черде үрелишкинге таваржын чыдары ховар эвес. Бүдүрүп үндүрген продукцияны сайгаргыже чедир ону түр үеде шыгжап кадагалаар склад Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинадында чок дээрзин областың чурт үлетпүрүнүң эргелелиниң начальниги эш Коссов шагда-ла билир хирезинде, чаа складты ол комбинатка тудар дугайында айтырыгны амга чедир шиитпирлевээн.

Бүдүрүлге черинде бар техниканы, механизимнерни бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарынче угланган хемчеглерни комбинаттың директору эш Малышев болгаш хамаарышкан цехтериниң начальниктери барык албайн келген. Бир ээлчегде 8 мүң кезек туйбуну бүдүрүп үндүрер планныг пресс херек кырында 7,5 мүң кезекти, 12 кубометр ыяш дилдирер пилорама ээлчегде чүгле 8 кубометрни дилдирип, чавыс бүдүрүкчүлүг ажылдап турар.

Райүлетпүр комбинадында 6 машина составтыг автопарк бар. Оларны бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарынче угланган хемчеглерни комбинаттың автомашиналарының үрелир, ажыл чок аная турар, чоруу сөөлгү үеде көвүдээн. 1958 чылдың баштайгы чартыында автомашиналарның ажыл чок турган хүннери ниитизи-биле 264 машина-хүннер болуп турар. Автопаркты моон соңгаар бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар дугайында айтырыг комбинаттың дирекция чериниң хүн бүрүде кичээнгейниниң төвүнге турар ужурлуг.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер план бо чылдың баштайгы чартыында ниитизи-биле күүсеттинген-даа болза, комбинаттың даараныла болгаш туйбу бүдүрер цехтеринде ажылчыннарның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү чавыс. Бүдүрүлге черинде ол чугула цехтериниң ажылчыннарының күш-ажылының бүдүрүкчүлүүнүң амгы үеде ындыг чавыс чоруу чылдың ийиги чартыында бүдүрүлге планын күүседиринге багай саъдарны чедирип болур дээрзин комбинаттың дирекция чери эскербейн барып болбас ужурлуг. Ынчангаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бүгү цехтерге бедидеринче угланган хемчеглерни алыры эргежок чугула.

Ажылчыннарның мергежилин бедидер, оларны бүдүрүлгеге быжыглаар талазы-биле комбинаттың дирекция чери четпес ажылдаан. Күш-ажылдың сагылга-чурумун дыңыдар ажылчыннарның ортузунга масса-политиктиг ажылды бедик деннелге тургузар дугайында айтырыгларже партия эге организациязы чогуур кичээнгейни угландырбайн келген. Оон түңнелинде күш-ажылдың сагылга-чурумун чамдык ажылчыннарның талазындан үрээр чоруктар бар турган. Бо чылдың эгезинден бээр 36 ажылчыннар комбинаттан үнген, оларның иштинде 10 кижи күш-ажылдың сагылга-чурумун каржызы-биле үрээш, ажылдан үндүрткен болуп турар.

Садыг организациялары-биле чарган керээзин чедир күүсетпейн келген түңнелинде Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинады бодунуң бүдүрүп үндүрген продукциязын баштайгы чартык чылда сайгарар планын чүгле 63,9 хуу күүсеткен болгаш 173 мүң рубльдиң янзы-бүрү продукциязы амгы үеде комбинатта саарылга чок чытпышаан. Ол чорук комбинаттың сан-хөө байдалынга багай саъдарлыг болуп турар. Акша-хөрөнгилерни, чиг-этти болгаш өске-даа материалдарны камналгалыг ажыглаар дээш демисел ам-даа кошкак, ажыл төлевириниң фондузун комбинат ажыр чарыгдап турар. Чамдык шанактар, кошовкалар, черге дугуйлары болгаш өскеда ниитизи-биле 57 мүң ажыг рубльдиң херекселдери 1956 чылдан бээр сайгарылга чок комбинатта чыдар чорук боп сан-хөө ажылчорудулгазынга дыка моондактыг болуп турарын демдеглевейн барып болбас. А ук херекселдерни сайгарып садарының хемчеглерин дирекция чери албайн келген. 1956 чылдан бээр сайгартынмаан ол херекселдерни ам канчаарыл деп айтырыгга хамаарыштыр комбинаттың бухгалтери эш Варзинаның болгаш өске-даа эштериниң харыылап турары болза:

— Сайгартынмаан ол херекселдерни ам канчаар боор, кажан чогуур үели чедип кээрге, комбинаттың когаралы кылдыр үндүр бижип каар апаар бис.

Ниитиниң социалистиг өнчүзүн шак ынчаар тоон көрбес чоруун Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинадының директору эш Малышев, бухгалтер эш Варзинаның болгаш моон соңгаар соксадыр болгаш ук херекселдерни сайгарып, садыглаар талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап чорудар ужурлуг.

Райүлетпүр комбинадының ажылында бо бүгү четпестерниң бир кол чылдагааны чүдел дизе, ында партия болгаш профөвилел организацияларының чогуур негелдеге чедир ажылдавайн турарында. Ылаңгыя партия эге организациязы бүдүрүлге чериниң ажыл-чорудулгазынга контрольду барык боттандырбайн келген. Мурнакчыларның дуржулгазын нептередир, ажылчыннарның эгелекчи санал-онналдарын деткиир талазы-биле профөвилел организациязы боттуг хемчеглерни албайн турар.

СЭКП-ниң Улуг-Хем райкому, райкүүском комбинаттың ажылынга практиктиг дузаны четпес көргүзүп, оон бүдүрүлге ажыл-чорудулгазының кол-кол айтырыгларын хүн бүрүде сонуургап көрбейн турар

В. ЧИМДАН.

УРУГВАЙ ЧУРТУНДА

Уругвайның найыслалы Монтевидеодан Аргентинайың найыслалы Буэнос-Айреске чедир чүгле үжеңдәртен минута иштинде үжүдар. Ийи найыслал география талазы-биле чоок турар-даа болза, олар бот-боттарындан улуг ылгашпас деп сөгледеп болбас. Харын, бир әвес деңнеп көөр дәәр болза, Буэнос-Айрес кожа Монтевидеога бодаарга, диптиң өске талазында турар Чилиниң найыслалы Сант-Йогога харын улуг дөмей болуп турар.

Даштыкы кижилер Буэнос-Айреске чеде бәәрге, барык-ла машиналарның болгаш чадаг кижилерниң таарыштырылга чок шимчәәшкиниг, дааш-шимәәниг улуг хоорай болуп үжуражып турар. Ол алаан бичге болгаш дааш-шимәән чок: оон бажыңнары Буэнос-Айресте ышкаш, колдуунда-ла ындыг бедик әвес болгаш курорт хоорайында турар улуг әвес аалчылар бажыңнарынга база аңгы-аңгы бажыңнарга дөмейлежип турар. Монтевидео дәәрге курорт хоорай ышкаш сагындырар. Буэнос-Айреске, амгы үениң кандыг-даа улуг хоорайында ышкаш, ногаан үүлүлтер мырынай чок хайныышкынныг кудумчуларны көрүп болур. А Монтевидеода ногаан үүш олурттаан кудумчулар чок: хоорайның Оожум океанның эринче чоокшулаан кезээ онза каас чараш.

Ынчалза-даа Монтевидео дугайын оны чүгле курорт хоорай деп сөглээр болза, оон кол үүлүн чугаалавайн баары ол болур ийик. Монтевидео бодунга таарышкан онза үүлдерлиг найыслал болур. Оон-биле кады ол үлетпүр төвү база болуп турар, чүрттүң бүгү үлетпүр бүдүрүлгелериниң чартык кезээ ында мөөнеттинген. Хоорайда бир миллион чуруттакчылар бар, ол дәәрге Уругвайның чонунуң үштүң бир кезээ болур. Монтевидеонуң кудумчуларында машиналар хөй болгаш Буэнос-Айресте ышкаш шимәәниг әвес, улуг шимчәәшкиниг. Уругвайның найыслалының кудумчуларына чадаг кижилериң шимчәәшкининиң чүрумунга кижи адаргап болуру москвачыларга кончуг көскү, чижә, хоорайның улуг кудумчузунуң белдирлеринге—Уругвай республиканың Конституциязын чарлаан хүнүнге алдаржыдып, июль 18-зи деп адаан кудумчузунга мөөн чадаг кижилер кызыл оттуң әвес, харын сарыг оттуң мурнунга безин доктаай бәәрин көрүп турдувус.

Уругвайлар найыслалынга чөптүү-биле чоргаарланып турарлар. Олар чүгле найыслалынга чоргаарап турар әвес, харын олар Уругвай дәәрге туруштуг демократтыг чаңчылдарлыг чурт болур дугайын, бо талазы-биле бистиң чуртувус Латин Американың өске хөй чуруттарынга бодаарга, дыка дешилгелиг болуп турар деп чоргаар чугаалап турарлар. Ол харын шын. Уругвайның 125 ажыг чыл иштинде түскай догуннап келгениниң дургузунда бүржуаз-демократтыг хөгжүдениң дыка үр үезинде ол чуруттап келген.

Амгы үеде Уругвайның политиктиг амыдыралында ындыг-ла тайбың әвес болуп турар. Латин Американың өске чуруттарының таварып турары өске экономиктиг бергелер-биле холбаштыр, Уругвайда политиктиг партиялар-биле болгаш бөлүглежиишкиннериң аразында дыка шыңгыы демисел чоруп турар.

Ноябрьде болур бүгү-ниитиниң соңгудаалары-биле холбаштыр конституцияны өскерттир дугайында айтырыгны Уругвайның политиктиг бөлүктериниң иштинде шыңгыы чугаалажып, кагжып турар апарган. Чуруттың экономиктиг бергедәәшкиннеринге «республиканың коллегиялыг президентизи» болур Национал күрүне чөвүлели бууулуг деп санап турар күштер база бар. Ындыг үеэлди барымдаалап турар кижилер Чөвүлел бодунуң коллегиялыг болганындан—«кошкак эргечагырга» болуп артын каап турар болгаш ол адаан-маргылдаага туттура берген деп санап турарлар. Оны барымдаалаан, 9 кежигүннүг, оларның үжү оппозицияның, чааскаан чагырар президентиниң төлөлекчилери болур чөвүлелди солуур дугайында санал үүүп турар. Ындыг чаартылганың талалакчылары АКШ-тың парлалгазында чугаалап турар түүлдер-биле дөмей чылдагаанларны ажыглап турары кайгамчыктыг. Нью-Йоркта түү-ле дейдир, Монтевидеода ону өтүүп турар дәән үлегер домак-биле мырынай-ла карачаңгыс-тыр... Уругвайның хөй-ниитизиниң калбак бөлүктериниң конституцияны ынчаар чаартыр дәән төлевилелинге удурланып турары халас әвес.

Аграр чаартылга дугайында айтырыгны Уругвайда кончуг хайныышкынныг чугаалажып турар. Ынчалза-даа бо айтырыг талазы-биле конституцияның чаартылгазының дугайында чугаага бодаарга, чуртта әвәәш чугаалажып, әвәәш бижип турар, ынчаарга ийи айтырыг кайызы-даа бот-боттарының аразында сырый харылзаалыг, ийи-гизи биргизиниң чидиг болуп турар деп бир уругвай журналист меңзә чугаалаан.

Уругвай—улуг помещик чер әжелдиг чурт болур. Бүгү кедәә ажыл-агыйларның чүгле 4 хуузу болуп турар помещик коданнарга бүгү черлериң 50 ажыг хуузу онзажып турар. Ол-ла үеде бүгү кедәә чуруттакчыларның чартыындан хөйүнүң чери чок. Тарылга шөлүнге чер шөлүнүң чүгле 11 хуузун ажыглап турар. Черниң улуг кезии одар болуп турар. Мал ажылы —национал орулганың кол кириралдези болгаш даштыкы акша кирралдезинің кол үнер дөзү болур. 3 миллион чуруттакчылыг чуртта 7 миллион баш мыйыстыг бода мал болгаш 23 миллион баш хой бар.

Бис бир помещик ажыл-агыйга чордувус, одарлап чоруур кодан малдарлыг одарларны көрдүвүс, кожай-биле болгаш хөлечиктер-биле чугаалаштывыс. Помещиктиң чери улуг болган дудум-на, ол ажыл-агыйын улам кошкак чорудуп турарын әки билин алырынга ол ажыл-агый-биле танышканывыс биске дузалаан. Уругвайның помещиктерге хамааржып турар улуг делгемнеринде, әәзи малды садар деп бодагыже чедир, кадарчы чокка мал әән одарлап чоруур. Черни канчаар-даа болбаазыратпас, одарларны әкижидер талазы-биле кандыг-даа хемчегларни чорутпайн турар.

Улуг әвес ажыл-агыйларны алырга, олар черни ынчаар ажык чок ажыглаарын болдурбайн турарлар. Ол ажыл-агыйларның әәлери сүүтүг малды өстүрүп, аныяк малдарны өстүрүп азырап, садтар тарып өстүрүп, кызыл-тас болгаш мал чемижи культураларны тарып турар, чаңгыс сөс-биле сөглээрге черни дыка шыңгыы ажыглап турар.

Ол бүгү аграр чаартылганың айтырыының чидиин херечилеп турар. Чаартылганың кол утказы болза черни болбаазыралып кылып турар кижилерге ону бәәри болур деп, башкарыкчы партияның төлөлекчизи болгаш алдарлыг «Аксьон» солуннуң редакторларының бирээзи Уругвай сенатор Трокколи биске тайылбырлап берген.

Улуг чер әдилекчилери-биле харылзаалыг реакцылыг политиктиг бөлүглежиишкиннер чер чаартылгазынга удурланып турарлар. Боттарының әжелдерин болгаш ямбылыг чоруун камгалап арттырарынга АКШ-ты чөлеңгиш кылдыр көрүп турар кижилер база оларның хүрээлеринде турып турар. Даштыкы садыгны, өртектерни болгаш өскедаа ол ышкаштарны таарыштырарынче угландырган чазактың хемчеглеринге олар удурланып турарлар. Ындыг турбуже Уругвайга чылдың-на 300.000 хире баш малды даштыкыже оор ёзу-биле садыглап үндүрүп турар. Соңгу-америк монополиялар Уругвайның реакцылыг бөлүглежиишкиннерин болгаш улуг чер әәлерин Уругвайны АКШ-тың экономиктиг хамаарылгазынга тудуп шыдаар күш деп санап турарлар.

Аграр чаартылгазының дугайында айтырыг—ол алызында барып, чуруттың байлаанның улам ыңай өзүлдезиниң дугайында, оон даштыкы садыг балансызының дугайында, национал үлетпүрүнүң хөгжүлдезиниң дугайында айтырыг болур.

Уругвайның калбак хөй-ниитизи болгаш үлетпүржү-садыгжы бөлүктери ол айтырыгларны шиитпирлээри дәәрге чуруттың америк монополияларын экономика талазы-биле хосталырының оруу ында деп көрүп турарлар.

Хөй-ниитиниң саналының мурнунга дүжүп бербишаан, америк «Свифт» болгаш «Артигас» деп мал согар черлериң ажыл-чорудулгазын истеп көөр деп чазак шиитпирлээн, Уругвайның эдин ажылдап болбаазыраткысаа, ол алызында барып, чуруттың хөй-ниитизиниң конституциязы ынчаар чаартыр дәән төлевилелинге удурланып турары халас әвес.

Аграр чаартылга дугайында айтырыгны Уругвайда кончуг хайныышкынныг чугаалажып турар. Ынчалза-даа бо айтырыг талазы-биле конституцияның чаартылгазының дугайында чугаага бодаарга, чуртта әвәәш чугаалажып, әвәәш бижип турар, ынчаарга ийи айтырыг кайызы-даа бот-боттарының аразында сырый харылзаалыг, ийи-гизи биргизиниң чидиг болуп турар деп бир уругвай журналист меңзә чугаалаан.

Уругвай—улуг помещик чер әжелдиг чурт болур. Бүгү кедәә ажыл-агыйларның чүгле 4 хуузу болуп турар помещик коданнарга бүгү черлериң 50 ажыг хуузу онзажып турар. Ол-ла үеде бүгү кедәә чуруттакчыларның чартыындан хөйүнүң чери чок. Тарылга шөлүнге чер шөлүнүң чүгле 11 хуузун ажыглап турар. Черниң улуг кезии одар болуп турар. Мал ажылы —национал орулганың кол кириралдези болгаш даштыкы акша кирралдезинің кол үнер дөзү болур. 3 миллион чуруттакчылыг чуртта 7 миллион баш мыйыстыг бода мал болгаш 23 миллион баш хой бар.

Бис бир помещик ажыл-агыйга чордувус, одарлап чоруур кодан малдарлыг одарларны көрдүвүс, кожай-биле болгаш хөлечиктер-биле чугаалаштывыс. Помещиктиң чери улуг болган дудум-на, ол ажыл-агыйын улам кошкак чорудуп турарын әки билин алырынга ол ажыл-агый-биле танышканывыс биске дузалаан. Уругвайның помещиктерге хамааржып турар улуг делгемнеринде, әәзи малды садар деп бодагыже чедир, кадарчы чокка мал әән одарлап чоруур. Черни канчаар-даа болбаазыратпас, одарларны әкижидер талазы-биле кандыг-даа хемчеглерни чорутпайн турар.

Улуг әвес ажыл-агыйларны алырга, олар черни ынчаар ажык чок ажыглаарын болдурбайн турарлар. Ол ажыл-агыйларның әәлери сүүтүг малды өстүрүп, аныяк малдарны өстүрүп азырап, садтар тарып өстүрүп, кызыл-тас болгаш мал чемижи культураларны тарып турар, чаңгыс сөс-биле сөглээрге черни дыка шыңгыы ажыглап турар.

Ол бүгү аграр чаартылганың айтырыының чидиин херечилеп турар. Чаартылганың кол утказы болза черни болбаазыралып кылып турар кижилерге ону бәәри болур деп, башкарыкчы партияның төлөлекчизи болгаш алдарлыг «Аксьон» солуннуң редакторларының бирээзи Уругвай сенатор Трокколи биске тайылбырлап берген.

Улуг чер әдилекчилери-биле харылзаалыг реакцылыг политиктиг бөлүглежиишкиннер чер чаартылгазынга удурланып турарлар. Боттарының әжелдерин болгаш ямбылыг чоруун камгалап арттырарынга АКШ-ты чөлеңгиш кылдыр көрүп турар кижилер база оларның хүрээлеринде турып турар. Даштыкы садыгны, өртектерни болгаш өскедаа ол ышкаштарны таарыштырарынче угландырган чазактың хемчеглеринге олар удурланып турарлар. Ындыг турбуже Уругвайга чылдың-на 300.000 хире баш малды даштыкыже оор ёзу-биле садыглап үндүрүп турар. Соңгу-америк монополиялар Уругвайның реакцылыг бөлүглежиишкиннерин болгаш улуг чер әәлерин Уругвайны АКШ-тың экономиктиг хамаарылгазынга тудуп шыдаар күш деп санап турарлар.

Аграр чаартылгазының дугайында айтырыг—ол алызында барып, чуруттың байлаанның улам ыңай өзүлдезиниң дугайында, оон даштыкы садыг балансызының дугайында, национал үлетпүрүнүң хөгжүлдезиниң дугайында айтырыг болур.

Уругвайның калбак хөй-ниитизи болгаш үлетпүржү-садыгжы бөлүктери ол айтырыгларны шиитпирлээри дәәрге чуруттың америк монополияларын экономика талазы-биле хосталырының оруу ында деп көрүп турарлар.

Хөй-ниитиниң саналының мурнунга дүжүп бербишаан, америк «Свифт» болгаш «Артигас» деп мал согар черлериң ажыл-чорудулгазын истеп көөр деп чазак шиитпирлээн, Уругвайның эдин ажылдап